

ՀԱՆՐԱՊԵՏԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ԳԵՐԱՆՈՒՄԻ ՏՆՏԵՍԱԳԵՏ

Դարուս մեծանուն տնտեսագիտաց մէկն արդ իսկ մեռաւ 'ի փիլագեւրփիս իր հայրենիքը, 86 տարեկան հասակին մէջ, Հենրիկոս Գէրէյ 1793ին ամերիկեան Աթէնքին մէջ ծնած, ինչուան 1821 գրավաճառութիւն ըրաւ, ու նոյն տարին թողուց այս արուեստը՝ քաղաքական տնտեսագիտութեան ըզբաղելու։ Այս զբաղանաց արդիւնքն եղաւ 1835ին երկասիրութեան մը հրատարակութիւնն, որ իրեն արժանաւոր համբաւ բերաւ, և որուն խորագիրն է. Ճաշակ 'ի վերայ չափոյ առնկաց։ Ընդ մէջ 1837ին և 1840ին հրատարակուցան իր հոսկաւոր Սկզբունք քաղաքական տնտեսագիտութեան գրութեան, որով մեծ հոգակ ունեցաւ տնտեսագիտական ուսմանց ասպարիզին մէջ, իբրեւ նորոգիչ մը անոր, և հակառակորդ Հոփքարտի և Մայթիւսի։

Գէրէյ ստուգիւ նորոգիչ եղաւ, և կրնայ այս գիտութեան Գալիլէոս մը սեպուիլ, իրեն երկրիս բերոց վրայ ըրած տեսութեան նորաձեւութեամբը։ Թալոգեցաւ ցուցընելու յայտնապէս թէ երկիրն, ինչուան այն ատեն երկրագետներէն միակ աղբիւր արժէից համարուած, ուրիշ բան չէ՝ բայց եթէ արգասաւորութեան գործի մը, կամ կալուածական եկամտից գործակատար մը, ուր ընդ հակադակն Հոփքարտ այս բերոց ծագումը երկրին ներքին և անեղծ գրութեանցը կու տար։

Ամերիկեան տնտեսագիտաց այս պարագլուխը քիչ ժամանակէն դարձաւ 'ի պաշտպանողականութիւն (protectionisme). թերեւս այսպիսի գրութիւն մը

'ի գործնականին աւելի յարմար սեպելով Ամերիկոյ Միացեալ Նահանգաց պէս հարուստ երկրի մը, որ առատ է ամեն նախնական բերքերով, և կրնայ միայն բաւել տնտեսական ամենայն պիտոյից։ « Ինչ որ ըլլայ, կ'ըսէ իտալացի տնտեսագետ մը, Գէրէյ միշտ տնտեսական գիտութեան սիւն մ'է։ Իրեն՝ արժէից, եկամտից և փոխին վրայ ունեցած սկզբունքն բաւական էին այն համբաւոյն արժանի բնել զոր գիտութեան և հանճարոյ ուրիշ անուններով ստացաւ։ Պարագլուխ դպրոցաց յԱմերիկա, իր գրութիւնը կրնայ մեծ ոյժ մը սեպուիլ այն խնդրոց մէջ որ առաւելապէս կը զբաղեցընեն զԷւրոպայ։ Իր գաղափարն յանդուգն են, որոց ընդհանրապէս հետեող երեցաւ Պասդիւս, և այնչափ համբաւ ունեցաւ նաև մահուընէն վերջն ալ »։

Ի 1848 իմաստասիրական գրութեան մը հրատարակեց՝ Անցեալն, Անկեալն և ապաւնին կոչուած։ Նոյն տարին հրատարակած է նաև Դրոշքիւն փոխի 'ի Գաղղիա, յԱնգղիա և 'ի Միացեալ Նահանգս. 1851ին Դաշնակաշտրոշքիւն երկրագործական, հնարագիտական և վաճառականական շահոց։ Նոյն տարին դարձեալ, Վաճառականութիւն գերեաց առ մեզ և առ արտաքինս. և վերջապէս քիչ տարի է որ հրատարակեց իր մեծ գրութեանցը Տեսութիւն զքաղաքական տնտեսութենէ, որ զինքն աշխարհքիս մեծաւուն տնտեսագիտաց խմբին մէջ դասաւորեց։

Գլխաւոր նաշաքնկոշքիւնը վերջին երեսունն ամաց մէկ։ — Երկրային արկածից տարեգրութիւնքն վերջին 30 ամաց մէջ անցեալ տարի Դայմիկ վրայ հանդիպածին նման ահաւոր դժբաղ-

դութիւն նշանակած չեն. կ'ուզենք ըսել Բրեկեսէս Ալիս շողենաւուն բնկղմին, զոր պատճառեց Պաշտէյ Գաւոյ, 650 անձանց կորստեամբ։

Թողլով կրոսսեր Գոշքիւնը գերմա-

նայի պատերազմիկ զրահապատ շողի-
նաւուն կորուսան՝ յորում 300 անձինք
խողովեցան , այս վերջին տարին երուս
մէջ ամենէն աւելի ցաւալի նաւաբեկու-
թիւնն է Նարդիֆլիտն անուն պանդխտե-
լոց նաւուն , որ Տունկնեսէն դուրս իա-
րիսի ձգած ըլլալով , 1873^{ին} յունուար
22^{ին} գիշերը սպանիական Մուրիլոյ
շողենաւէն երկու ճեղքուեցաւ , 293
անձանց մահ պատճառելով :

Յամին 1863 Միշիկան լճին վրայ ,
Լէտի Էյձին շողենաւն՝ որ 400 ճանա-
պարհորդով քիբակոյէն ելեր էր ուրիշ
նաւէ մը ընկղմեցաւ քառորդուան մը
մէջ , և 285 հոգի կորսուեցան :

Յամին 1854 զանազան բաղխմունք
հանդիպեցան , Էրքուրակոյ իտալական
թղթաբեր շողենաւն օգոստոսի 24^{ին} կը
թողու գլխնովա բազմաթիւ ճանա-
պարհորդներով , որոնց մէջ շատ մը ան-
գղիացի և գաղղիացի ընտանիք ալ կա-
յին . կէս գիշերուն այս նաւս երկու կը
ճեղքուի Սիկիլիա նաւէն և 14 անցորդ
միայն կրնան ազատիլ :

Ապրիլի 28^{ին} Ֆաւսիիդ պրեմացի
գաղթելոց նաւ մը 201 անցորդով հող-
մոյ հարուածէ մը կը չրջի . 6 միայն
'ի նաւաստեաց նաւուն բեկորներուն
փաթթուելով կրցան ազատիլ :

Դարձեալ նոյն տարւոյն սեպտեմբե-
րի 27^{ին} Արդիք անունով գեղեցիկ շո-
ղենաւ մը վաւարս անուն շողենաւէն
կ'ընկղմի , մառախոյ պատճառաւ , Նոր-
երկրի մօտ . և 368 ճանապարհորդէ
323 անձինք այեաց մէջ կը թաղուին , ո-
րոնց մէջն էր նաև կրամմն դուքսն :

Յետոյ կու գան Սիդի օֆ կիւսակով
և Լէտի Նիւձէկի շողենաւաց կորուստն ,
առաջինն 480 անցորդով և երկրորդն
400 . այս երկուքին վրայ ալ վերջն ա-
մենեկին բան մը չի լսուեցաւ ամբողջա-
պէս կորսուելուն պատճառաւ : Նոյն
պէս հանդիպեցաւ յամին 1856 Բաւի-
ֆիք նաւուն 186 ճամբորդով , և Սիդի
օֆ Պուսքըն նաւուն 191 ճամբորդով :

Յամին 1849՝ Եւրոպա շողենաւն ըն-
կղմեց նաւ մը որ 132 գաղթական կը
տանէր . և Իրլանտացի շողենաւն Մար-

ձէրդուն Նոր-Ջելանտացի Ժուզէֆին
Ուիլիս անուն նաւուն վրայ ելլելով
կ'ընկղմէ զայն հանգերձ 69 անցորդով :
Ֆինիսդէր հրուանդանին քով քա-
րիդէն շողենաւուն խորտակումն , 6
սեպտեմբերի 1870 , Պուրկոյն նաւա-
պետով և 500 անձամբք ընդ սպայ և
ընդ նաւաստի՝ այս դարուս մէջ Ան-
գղիոյ ծովային զօրութեան ունեցած
գլխաւոր դժբաղդութիւններէն մէկն է .
որուն նման արկած մ'ալ ունեցեր էր
յամին 1852 'ի Գլուխն Բարեկուտոյ
Պիրքէնէիոյ շողենաւուն կորստեամբը՝
հանգերձ 438 զինուորներով :

Ամերիկեան բանակն ալ այսպիսի դժ-
բաղդութիւն մ'ունեցաւ 300 զինուո-
րաց կորստեամբ , որոնք Սան Ֆրանչիս-
քոյ նաւով 'ի Գալիֆոռնիոյ դառնալու
ատեն 1853 դեկտեմբերի մէջ կամ յա-
լեաց յախլատակուեցան , և կամ անօթու-
թենէ և յախատութեանց սպառեցան :

Յամին 1848 , օգոստոս 24^{ին} Իրիկու-
նը գաղթելոց նաւ մը , Օսէան Մոնարք,
Ալպէրճելէ ծոցին մէջ ընկղմեցաւ . 178
անձինք խողովեցան :

Այս ահաւոր արկածից ցուցակը կար-
ծես կը խաարի՝ երբ յիշելու ըլլանք
Աւստրիա անունով շողենաւուն հրկի-
զութիւնը , որ հանդիպեցան ընդ մէջ
Համպուրկի և Նոր Եորքի , 13 սեպտեմ-
բերի 1858 . 520 ճանապարհորդէ 361
անձինք այրեցան կամ ընկղմեցան :

Յամին 1862 յուլիսի մէջ Կոլտըն
կէյդ նաւն Սան Ֆրանչիսկոյէն Բանամա
երթալու ատեն Աւստրիոյ դժբաղդու-
թիւնն ունեցաւ . և յ338 անձանց 204^ն
խողովեցան : Նոյնպէս Ամազոն նաւն
Պիսքալիոյ ծոցին մէջ կ'այրի 4 յու-
նուարի 1852 . և 161 անցորդէ 102^ն կը
մեռնին :

Անուանի մատենագիր մը իր գրոց
մէկուն մէջ կ'ըսէր թէ շողենաւաց գիւ-
տէն վերջը Պիսքալիոյ ծոցն ալ վտան-
գաւոր չէր . սակայն այսու հանգերձ
1866^{ին} 11 յունուարի Լոնտոն շողե-
նաւն Աւստրալիայէն դառնալու ատեն
բեռամբն հանգերձ կորսուեցաւ . վասն
զի 258 անցորդէ 239 չգտնուեցան :

Աւելի մերձաւոր և աւելի աղետալի են Աղլանդիք, Ռուսալայ Զարթր նաւաց կորուստն . այս վերջինս որ աւստրալիացի էր՝ ապակոյ նման խորտակուեցաւ Էնկլիի ժայռին վրայ 'ի 26 հոկտեմբերի 1859, և 469 անձինք ընդայր, ընդ կին և ընդ տղայ խողուեցան . 40 անձի չափ միայն կրցան ցամաք հասնիլ : Աղլանդիքի արկածէն մեռնողներուն թիւն դեռ աւելի է . այս նաւս յապրիլի 1873 Նոր Սկոթիոյ մօտերը խորտակեցաւ, և 934 անձէ 484ն կորսուեցան :

Ի 29 սեպտեմբերի 1853 Աննա իւն Լիվրուէն Գանատա երթալու ժամանակ 450 դաղթելովք և 45 նաւաստեօք՝ Պարրա կղզոյն ափունքը նետուեցաւ, որ Հերթեաններէն մէկն է . և 396 անձինք աներևութացան : Ուրիշ գաղթականաց նաւ մը նոյն նաւահանգրստէն Բոմբոն անունով, 'ի 28 ապրիլի 1859, վերսփորտ ափանց վրայ կը նաւարեկէր՝ 386 անձանց կորստեամբ : Յամին 1854 'ի 21 յունուարի՝ Դայլէոր, դարձեալ գաղթական նաւ մը Լամպէյ կղզոյն ափանց վրայ ձգուեցաւ և 290 անձն կորսնցուց : Ի 15 ապրիլի 1853 Բառաքքան նաւն Հաւրի նաւահանգրստէն ելլելով 250 անցորդով՝ հանդերձ ապրանքովն կը կորսուի Պարնէկաթի ափանց վրայ . ոչ ոք ապատեցաւ այս նաւաբեկութենէս : Յամին 1850, 30 օգոստոս մորկալից օր մը Ռուսալայ Ատէլայիտ թղթատար շոգենաւն ընդ մէջ Եօրթի և Լոնտրայի՝ Մարկադի մօտ ընկղմեցաւ 260 անձամբ ընդ անցորդ և ընդ նաւաստի . ոչ ոք կրցաւ ազատիլ :

Փետրուարի 28ն, յամին 1849 հանդիպած մորկէն ընկղմող նաւերուն մէջ կը յիշուի նաև գերմանացի գաղթականաց նաւ մը Ֆլորիտա, որ փշրեցաւ Լոնկ-Սթանաթի ափանց վրայ . 174 անձինք կորսուեցան . չորս անձինք միայն մաքսաւորաց նաւակէ մ'ապատեցան : Մայիս 3ի գիշերը յամին 1855 գաղ-

թեոյց նաւն Ճօնն, Մանիքայէն իջնելու ատեն Մանաքի ափանց վրայ խորտակեցաւ և 170 անձինք ընկղմեցան :

Կը վերջացընենք այս տխուր ցուցակս Քամպրիա փառաւոր շոգենաւուն նաւարեկութեամբը, որ յ19 հոկտեմբերի 1870 Նիւ-Եօրքէն դառնալու ժամանակ իննիսդրահուկ կղզոյն քով իռլանտայի հիւսիսային կողմը կորսուեցաւ . նաւաստի մը միայն կ'ազատի 'ի մահուանէ պատմելու այս տխուր արկածս՝ որ 170 անձի կեանքն արժեց :

Յանգլիական լրագրոց հրատարակեալ այս ցանկիս վրայ՝ Ֆիկարս գաղղիական լրագիրն հետեւեալ այս երկու ծովային արկածներս ալ կ'աւելցընէ : Սեմիլլանդ շոգենաւն, որ գրեթէ 800 զինուոր կը տանէր գաղղիական պատերազմող բանակին 'ի Խրիմ, Պոնիֆաչիոյ նեղուցին մէջ կորսնցուց թէ՛ զպաշարն և թէ՛ զմարդիկ : Նաւն ընկղմելու վայրկենին բանակին երէցն իրեն քահանայական զոհստը հագած նաւուն վրայ երեցաւ, և բարձրէն՝ հետը մեռնողներուն հոգեվարաց արձակումը տուաւ :

Նոյեմբերի 22ին գիշերը, յամին 1873 անդրովիական շոգենաւն վիշ տը Հալի դէպ 'ի Նիւ-Եօրք դնացած ժամանակ՝ անգղիական Լուք Էրն եռակայմէն զարնուեցաւ . յորմէ հինգ մեղր խորութեամբ ճեղք մը բացուեցաւ իր կողին վրայ : Զուրն ողողեց զնաւը, և տասնուերկու վայրկենի մէջ ալետաց տակ աներևութացաւ, հետը տանելով դրժբաղդաբար 226 անձինք ընդ անցորդ և ընդ նաւաստի :

Ի մի գումարելով այս ահաւոր նաւարեկութեանց միայն ծանօթ թիւն . ըրեալով թիւն կ'ըլլայ գրեթէ 1000 . գումար մը որ անշուշտ պիտի կրկնապատկէր եթէ 'ի հաշիւ առած ըլլայինք ուրիշ անթիւ ծովային անորոշ մնացած կամ մանր արկածներն :